

ЗМІСТ І МЕТОДИКА ФОРМУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ У ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито зміст формувального експерименту щодо підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності, охарактеризовано його методику та основні етапи. Проаналізовано педагогічні умови, що впливають на всі складові цієї професійно важливої властивості та передбачають поетапну організацію підготовки, формування умінь та навичок застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу на основі моделювання ситуації оперативно-службової діяльності офіцера-прикордонника та з відпрацюванням алгоритму дій в екстремальних ситуаціях.

Ключові слова: підготовка, застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу, експеримент, методика.

В статье раскрыто содержание формирующего эксперимента по подготовке будущих офицеров-пограничников к применению специальных средств и мер физического воздействия в процессе оперативно-служебной деятельности, охарактеризованы его методика и основные этапы. Проанализированы педагогические условия, влияющие на все составляющие этой профессионально важного свойства и предусматривают поэтапную организацию подготовки, формирование умений и навыков применения специальных средств и мер физического воздействия на основе моделирования ситуаций оперативно-служебной деятельности офицера- пограничника и с отработкой алгоритма действий в экстремальных ситуациях.

Ключевые слова: подготовка, применение специальных средств и мер физического воздействия, эксперимент, методика.

Актуальність теми. Необхідність підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу обумовлена особливостями їх оперативно-службової діяльності, призначенням та функціями ДПСУ. Про це йдеться у нормативно-правових документах, що регламентують діяльність персоналу ДПСУ. Так у ст. 2 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» зазначено, що одним із завдань діяльності прикордонної служби є «участь у боротьбі з організованою злочинністю і протидія незаконній міграції на державному кордоні України та в межах контрольованих прикордонних районів» [4]. На сьогодні належний формування належного рівня готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу є важливим завданням професійної підготовки.

З огляду на це метою статті є розкриття етапів формувального етапу експерименту щодо підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності.

Стан розробленості проблеми дослідження. Проблему формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу на сьогодні вчені розглядають у контексті загальної професійної підготовки правоохоронців чи удосконалення їхньої фізичної підготовки до професійної діяльності. Аналіз наукової літератури показав, що всі дослідження з проблем підготовки правоохоронців можна розділити на кілька груп. До першої можна зарахувати ті, у яких досліджено проблему організації фізичної підготовки у вищих навчальних закладах, проаналізовано окремі педагогічні характеристики професійної та фізичної підготовки курсантів (О. Зарічанський, С. Жембровський, Л. Ішичкіна, О. Тимошенко). Друга група наукових досліджень (В. Бабенко, Ю. Волненко, О. Попов, О. Старчук) стосується питань оптимізації професійного навчання правоохоронців. Третя група досліджень (С. Антоненко, В. Горбатов, В. Золотенко, О. Іванов, О. Циганок, М. Фролов) – це аналіз різних організаційних і психолого-педагогічних аспектів професійного навчання правоохоронців тактики рукопашного бою. До четвертої групи (В. Антоненко, М. Горбачов, А. Неділько,

Ю. Юрчук) можна віднести роботи, що стосуються власне досліджень проблем фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників та застосування заходів і засобів фізичного впливу. Зазначені дослідники поглибили розуміння сутності фізичної підготовки для ефективного виконання офіцерами-прикордонниками завдань професійної діяльності, проте безпосередньо не розглядали проблему їх підготовки до застосування засобів і заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності.

Результати дослідження. Для вирішення завдань дослідження щодо формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу ми організували та провели педагогічний експеримент. При цьому було заплановано перевірити гіпотезу про те, що формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності буде результативним за передбачених педагогічних умов.

Дослідно-експериментальну роботу було організовано з вересня 2011 до червня 2013 року на базі Національної академії Державної прикордонної служби імені Б. Хмельницького. Перед проведенням констатувального етапу другого порядку (вхідний контроль) педагогічного експерименту у вересні 2011 року було визначено стан сформованості у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності відповідно до розроблених критеріїв і показників. Далі було визначено експериментальну й контрольну групи для проведення формувального етапу експерименту.

На підготовчому етапі формувального експерименту було визначено його загальний задум, сформульовано цілі, визначено суб'єктів і об'єктів, розроблено попередній план та окреслено завдання. Ми також роз'яснили учасникам експерименту загальні цілі й завдання дослідження; розробили інструментарій для проведення роботи та здійснення педагогічного аналізу отриманих результатів, визначили фактори і умови, що визначають успішність формування у курсантів готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу, а також розробили

методику формування цієї професійно важливої властивості.

У результаті теоретичного аналізу й узагальнення досліджень з питань сутності та змісту професійної готовності (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Деркач, М. Дьяченко, Н. Кузьміна та ін.), психолого-педагогічних умов навчання військовослужбовців (О. Барабаншиков, П. Городов, О. Діденко, Д. Іщенко, С. Максименко, М. Нецадим, В. Райко, В. Ягупов та ін.), організації фізичної підготовки у вищій школі (Л. Матвеев, Ю. Ніколаєв, К. Бальсевич, В. Столяров, В. Видрін та ін.), а також щодо особливостей навчання рукопашного бою (С. Ашкіназі, В. Марищук, О. Фігура та ін.) ми визначили оптимальний обсяг теоретичного, практичного й методичного матеріалу, необхідного для підготовки курсантів до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу. При цьому було також визначено логічний зв'язок подання навчальної інформації, що дозволило формувати в курсантів практичні й методичні знання, навички й уміння застосовувати засоби та заходи фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності.

На основному етапі формувального експерименту було планомірно впроваджено систему заходів щодо організації, змісту і методики підготовки курсантів до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу. В експериментальній групі було впроваджено розроблені педагогічні умови та навчально-методичний комплекс, орієнтований на формування у майбутніх офіцерів-прикордонників готовності до застосування засобів та заходів фізичного впливу. В контрольній групі подібної цілеспрямованої роботи не велося. Навчання було організовано тут за традиційними методиками, без впровадження педагогічних умов підготовки до застосування засобів та заходів фізичного впливу. Викладачі не орієнтували курсантів на необхідність формування цієї професійно важливої властивості.

Загалом *методика* підготовки курсантів до застосування засобів та заходів фізичного впливу охоплювала розробку мети, завдань, гіпотези дослідження, визначення особливостей різних етапів його проведення. *Метою* методики підготовки курсантів до застосування засобів та заходів фізичного впливу є формування в них готовності до застосування спеціальних

засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності.

Для досягнення поставленої мети було передбачено вирішити такі *завдання*:

сформувати у курсантів потребу до роботи з формування готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності;

сформувати у курсантів знання про основи застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності, про сутність і зміст цієї професійно важливої властивості;

забезпечити володіння курсантами системою практичних умінь застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності.

Для виконання цих завдань в навчальному процесі було впроваджено педагогічні умови підготовки курсантів до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності при вивченні курсантами такої навчальної дисципліни, як «Вогнева підготовка, особиста безпека та застосування сили».

Перший напрям роботи у процесі експериментального навчання передбачав *поетапну організацію підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності*.

У цьому зв'язку ми насамперед звертали увагу на забезпечення високого рівня у курсантів мотивації до засвоєння системи знань про особливості застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в оперативно-службовій діяльності, а також для самозахисту. Окрім цього, з урахуванням того, що формування готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу є процесом тривалим, а власне навчання прийомів і дій застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу потребує скоординованого практичного тренування, усю роботу з підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу було організовано протягом декількох етапів [7]. Зокрема навчання курсантів застосовувати спеціальні засоби і заходи фізичного впливу ми здійснювали в три етапи, яким

відповідали відповідні організаційні форми підготовки:

перший (навчальний) етап – це формування техніки прийомів застосування засобів і заходів фізичного впливу, тренування в прискореному пересуванні, подоланні перешкод і формування емоційно-психологічної готовності до застосування засобів і заходів фізичного впливу (3 семестр);

другий (спортивний) етап – удосконалення техніки базових прийомів застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу, оволодіння новими прийомами і діями, удосконалення в подоланні перешкод, прискореному пересуванні з підвищеним фізичним навантаженням (4 семестр);

третій (тактичний) етап – комплексне застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу з подоланням природних і штучних перешкод, прискореним пересуванням зі створенням тактичної обстановки, що моделює умови службово-оперативної діяльності (5 і 6 семестри).

Етапність стосувалася і використання відповідних форм занять. Ми передбачили здійснювати підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу з використанням трьох основних організаційних форм занять, зокрема навчальних занять, спортивної роботи та занять в умовах польового виходу. У цьому випадку було враховано, що цілеспрямоване оволодіння прийомами застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу та формування емоційно-психологічної готовності до цього вимагає певної наступності змісту різних форм занять.

Другий напрям роботи передбачав *формування знань, умінь та навичок застосування засобів і заходів фізичного впливу на основі моделювання ситуацій оперативно-службової діяльності офіцера-прикордонника та з відпрацюванням алгоритму дій в екстремальних ситуаціях*.

З урахуванням вимог діяльнісного підходу при організації підготовки ми головну увагу звертали на набуття курсантами умінь та навичок як складових готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу. Зокрема для розучування, що служить для формування у курсантів нових рухових навичок, ми використовували такі методи цілісного розучування та метод заучування

за розділами. По-перше, йдеться про виконання прийому (дії) за частинами (розділами) за лічбою керівника заняття, по-друге, про виконання прийому (дії) загалом в повільному (середньому, швидкому) темпі за командами керівника заняття; по-третє, про самостійне виконання прийому (дії) [6, с. 20–24].

На етапі удосконалення ми закріплювали рухові навички і доводили вивчені прийоми (дії) до автоматизму. Для якісного оволодіння прийому, обстановку, на фоні якої ми проводили тренування, ми намагалися зробити максимально складною, надати курсантам можливість виявляти широку ініціативу і винахідливість при вирішенні поставлених завдань.

Високий рівень підготовленості курсантів застосування засобів і заходів фізичного впливу ми забезпечували за рахунок ознайомлення із загальним алгоритмом дій при застосуванні засобів та заходів фізичного впливу. У цьому випадку при визначенні найбільш раціональної послідовності навчання техніки прийомів застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу ми враховували насамперед логічний взаємозв'язок прийомів і дій. Так, наприклад, на основі аналізу техніки прийомів сутичок із супротивником без зброї ми брали до уваги, що в структурі техніки всіх без винятку прийомів треба використовувати удари рукою й ногою, які, крім того, є основними елементами техніки більшості інших, більш складних прийомів.

Наприкінці кожного заняття з оволодіння прийомами застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу ми проводили тренування, що закріплювали сформований руховий стереотип, що є основою навички. Цей етап був визначальним, тому що на цьому етапі ми намагалися забезпечити у курсантів доконане володіння руховими діями застосування засобів і заходів фізичного впливу в умовах різних оперативно-службових ситуацій. Йдеться насамперед про такі ситуації: «Безпечне затримання правопорушника(ів) під загрозою застосування зброї з використанням засобів фізичного впливу, рукопашного бою та спеціальних засобів (наручників)», «Застосування прийомів самозахисту при затриманні під час нападу неозброєного правопорушника на прикордонника у верхньому рівні (стоячі)», «Захист – контратакуючі дії від нападу озброєного

правопорушника – захист від холодної зброї» та ін.

У всіх цих випадках сценарії відтворюють реальні ситуації оперативно-службової діяльності офіцерів-прикордонників. Ми звертали увагу на те, щоб жоден із сценаріїв не передбачав безнадійних ситуацій, тобто ситуацій, виграти у яких неможливо. Ми обирали ситуації, в яких можна перемогти шляхом вжиття заходів із дотриманням вимог застосування сили та вимог положень наказу Адміністрації ДПСУ «Про затвердження Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України» від 21.10.2003 р. № 200 [1].

На заняттях курсанти виконували завдання, що моделювали найбільш імовірні ситуації групових рукопашних сутичок. Це дозволяло, по-перше, формувати у курсантів уміння вільно орієнтуватися й пересуватися серед декількох супротивників (від двох і більше). По-друге, курсанти набували досвіду комбінації пересування серед групи супротивників із застосуванням найбільш ефективних заходів фізичного впливу.

Наприкінці вивчення циклу ми проводили комплексні тренування на місцевості з використанням усіх вивчених прийомів і дій. Основним завданням такого тренування було формування у курсантів умінь пересуватися на різній місцевості, долати природні й штучні перешкоди, застосовуючи засоби та способи фізичного впливу, а також виховувати морально-вольові якості, необхідні для виконання завдань оперативно-службової діяльності.

Відповідно до третьої педагогічної умови – *активізації самостійної роботи курсантів з формування готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу* в процесі оперативно-службової діяльності – ми розглядали поняття «самостійна робота» як складне і багатогранне педагогічне явище. При підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування засобів і заходів фізичного впливу ми враховували позицію вчених (В. Антоніковський, З. Курлянд, Ю. Бабанський, П. Підкасистий та ін.) про те, що стрижнем самостійної роботи суб'єкта навчання є наявність пізнавального завдання та способу його

розв'язання без прямої допомоги з боку викладача або з мінімальним його втручанням [8].

Для цього при організації самостійної роботи курсантів щодо вивчення теоретичних питань та відпрацювання умінь та навичок застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу усі запропоновані теми курсанти вивчали за певним планом (ознайомлення із сутністю та особливостями прийому; розучування вправи, прийому; тренування у виконанні вправи, прийому; практика в навчанні окремого прийому або комбінації; організація й проведення найпростіших видів парних сутичок; аналіз техніки виконання прийому і т.д.).

Таке тренування зміцнювало навички курсантів щодо застосування спеціальних заходів та засобів фізичного впливу. Після відпрацювання кожного сценарію ми ставили короткі питання, робили коментарі чи зауваження. Груповий розбір ваших дій ми робили після того, як всі курсанти виконали усі вправи. Це дозволяло оцінити ефективність самостійного вивчення курсантами того чи іншого прийому.

Самостійне виконання курсантами запропонованих завдань, систематичне повторення в процесі всього періоду навчання ми розглядали обов'язковою умовою належної підготовленості курсантів до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу як складової їх професійної підготовки.

Щодо четвертої педагогічної умови – *моніторингу сформованості у курсантів готовності до застосування засобів і заходів фізичного впливу на кожному етапі підготовки*, слід зазначити, що ми трактували моніторинг (лат. *monitor* – спостережний) як постійне спостереження за педагогічним процесом з метою виявлення відповідності бажаному результату чи попереднім припущенням [5, с. 368]. Було враховано, що педагогічний моніторинг означає нагляд, спостереження за курсантами та перевірку їх знань та передбачає порівняння тих результатів навчання, яких вдалося досягти, з тими, які планувалося досягти на початку вивчення необхідного матеріалу, а також визначення співвідношення цих результатів [3, с. 240].

Важливим для нас було також положення вчених (В. Кукушин, І. Малафійк, Т. Туркот та ін.) про те, що моніторинг має більш широкий і більш глибокий зміст, ніж поняття традиційної перевірки. Перевірка знань і умінь, як правило,

тільки констатує результати, при цьому не йдеться про з'ясування причин такого стану справ. У свою чергу проведення моніторингу передбачає вивчення результатів у зв'язку зі шляхами, способами їхнього досягнення, а також виявлення загальних тенденцій, визначення динаміки формування результатів навчання. З огляду на це ми при організації підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування засобів і заходів фізичного впливу використовували три основні види контролю: поточний (оперативний), тематичний (етапний) та підсумковий. Загалом використання контролю підготовки курсантів до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу загалом дозволило побудувати адекватні оперативні плани переходу від фактичного стану до оптимального. При цьому контроль ми розглядали і як перевірку якості засвоєння курсантами знань, умінь та навичок щодо застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу, і як орієнтовну основу щодо правильного вирішення ним навчального завдання. Контроль ми використовували як спосіб одержання інформації про якісний стан сформованості у курсантів готовності застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу. Він передбачав не тільки вивчення результатів діяльності курсантів, але й вивчення різних аспектів взаємодії курсантів і педагогів. Моніторинг у цьому випадку використовували для педагогічного супроводу, спостереження і перевірки успішності діяльності курсантів щодо формування готовності до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу.

Під час експериментального дослідження ми забезпечували систематичність і системність педагогічного контролю. Йдеться про те, що ми здійснювали постійний, цілеспрямований контроль протягом двох років роботи з курсантами, використовуючи поточні результати для корегування роботи з підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу. У всіх цих випадках викладачі враховували, що педагогічний контроль має допомогти курсанту повірити у власні сили, стати більш впевненим при вирішенні складних завдань щодо застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу.

Висновки. Для формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів

фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності було впроваджено педагогічні умови, що стосувалися впливу на всі складові цієї професійно важливої властивості та передбачали поетапну організацію підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в оперативно-службовій діяльності; формування знань, умінь та навичок застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу на основі моделювання ситуацій оперативно-службової діяльності офіцера-прикордонника та з відпрацюванням алгоритму дій в екстремальних ситуаціях; активізацію самостійної роботи курсантів з формування

готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу в процесі оперативно-службової діяльності, а також моніторинг сформованості у курсантів готовності до застосування спеціальних засобів і заходів фізичного впливу на кожному етапі підготовки.

Перспективами подальших досліджень є визначення основних методичних рекомендацій науково-педагогічному складу і курсантам щодо підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у процесі оперативно-службової діяльності.

Література

1. Інструкція про порядок застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та використання заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України Державною прикордонною службою України [Електронний ресурс] : Наказу Адміністрації ДПСУ від 21.10.2003 р. № 200 АДПСУ– Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03>
2. Кукушин, В. С. Дидактика (теория обучения) : учеб. пособие / В. С. Кукушин. – М. : МарТ ; Ростов на/Д. : МарТ, 2003. – 368 с. – (Серия : «Педагогическое образование»).
3. Малафійк, І. В. Дидактика : навч. посіб. / І. В. Малафійк. – К. : Кондор, 2005. – 398 с.
4. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03 квіт. 2003 р. № 661-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208. – Зі змінами ; ост. ред. 09 черв. 2013 р.
5. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2002. – 680 с.
6. Фігура, О. В. Рукопашний бій : навчально-методичний посібник. – Хмельницький : Вид. Національної академії ДПСУ, 2004. – 131 с.
7. Шевченко, О. А. Специальная направленность поэтапного формирования физических качеств военных специалистов ПВО сухопутных войск [Электронный ресурс] / О. А. Шевченко. – Режим доступа к ресурсу : <http://lib.sportedu.ru/books/xxpi/2007n1/p161-167.htm>.
8. Діденко, О. В. Сутність, особливості змісту та структури готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю / О. В. Діденко, О. Р. Кирилук // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка та психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 34 / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2011. – С. 121–125

Chudyk A. V., lecturer the department of personal safety

THE CONTENT AND METHODOLOGY OF FORMING STAGE OF THE EXPERIMENT ON PREPARING FUTURE BORDER GUARDS OFFICERS TO USE SPECIAL MEANS AND MEASURES OF PHYSICAL EFFECTS DURING OPERATIONAL AND SERVICE ACTIVITY

The article reveals the content of forming experiment on preparing the future border guards officers to use special means and measures of physical effects during the operational and service activity; its methodology and basic stages have been described. The pedagogical conditions affecting all components of these important professional features and providing for the phased training organization, formation of skills to use special means and measures physical effects based on modeling situations of operational activities of border guard officers and testing the procedure algorithm in extreme situations have been analyzed. Also determined ways of activation individual work of cadets on the formation readiness to use special means and measures of physical effects and specified methods for monitoring the level of formation in cadets' readiness to use them at every stage of preparation.

Keywords: preparation, use of special means and measures of physical effects, experiment, methodology.